

Stanisław Stachowski, *Glosariusz Turecko-Polski*, Kraków 2005, 330 s.

Elinizdeki eser Arap harfli olmayan kaynaklara göre Osmanlıca'nın söz varlığını çeşitli yönlerden ortaya koyan üstat S. Stachowski'nin Lehçedeki Türkçe unsurlar üzerine olan çalışmasıdır. 330 sayfalık çalışmanın yaklaşık 250 sayfasını sözlük oluşturur. (35 - 288. sayfalar).

Önsözden sonra giriş bölümünde Türklerle Lehlerin ilişkileri, tarih içerisindeki münasebetleri ele almır. Lehlerle Türklerin ilk ilişkileri 13. yüzyıl ortalarındaki öncelikle Avrupa'ya olan Moğol akınları ve bu akınlarda yer alan Tatar askerleriyle olmuştur. 15. yüzyıl ortasından itibaren Osmanlılarla olan ilişkiler başlamıştır (s. 9 - 10).

Girişin ilerleyen satırlarında ise Leh yazı dilindeki Türkçe unsurlar, metinlerde karşımıza çıkan Türkçe sözcüklerin üzerinde durulur. Her bölüm sonunda konuyla ilgili temel kaynakça verilir. Girişin sonunda ise kullanılan alfabe yer alır.

Kaynakça ve kısaltmalar ise altı bölümden oluşur:

1. Lehçe kaynaklar, 2. Türkçe kaynaklar, 3. Öteki kaynaklar, 4. Metinler, gramerler, sözlükler, 5. Dil ve diyalektlerin kısaltması, 6. Öteki kısaltmalar (s. 19 - 32)

Kitabın esasını oluşturan sözlük bölümüne gelince, bu bölümde Lehçedeki Türk dilli 700 civarında sözcüğe yer verilir. Öncelikle her sözcüğün Lehçedeki imlası madde başı olarak yer alır. Ardından tam Lehçe çevirisi verilir: *indzili bajraktar* 'perlowy chorąży' ("incili bayraktar")

Hemen ardından aynı sözün Lehçe dışındaki Avrupa kaynaklarında nasıl ve ne zaman yer aldığı gösterilir: *injuly* /*incili = incüli/ P.F. Viguiet, 1790, s. 79. Tabii bu arada Osmanlıcadaki muhtemel biçimi de * ile **incili bajraktar* olarak gösterilir (s. 133).

Bu sözcüklerin arasında *arabadzi baszy* /arabacı başı/, *bakal*, gibi meslek adları ile *alaj begler* /alay beğler/, *azap*, *begler beg* /beylerbeyi/, *bostanżi* (bostancı), *basz chaseki* (baş haseki) gibi saraya ve askerliğe ait unvanların çokluğu dikkat çeker.

Burada yer alan, özellikle birleşiklerdeki *basza* ‘gubernator, (jakoby) senator’, Osmanlıca *başa*, *başı* olarak açıklanmıştır (s. 56-57). Örneklere baktığımızda bu tür sözcüklerin çoğunlukla *baş+ı* ile ilgili olduğunu anlarız: *hekim basza* (s. 124), *kasap baszy* (s. 159), *kipter basza* (s. 169), *mechter basza* (s. 188-189), *sejkbán baszy* (s. 234). Burada köken olarak iki ayrı sözcük, *paşa* “paşa” ve *+başı* “başı” [*bostancı başı* vb. birleşiklerde] söz konusu olmalı. Belki de “gubernator” daha çok *başı* (*baş* ve *+ ı*) için, “senator” da *paşa* “paşa” için kullanılmış olmalı.

Kaynak açıklamalarında yerinde olarak yalnızca kaynak dile değinilmiştir. Yani Lehçe *afjun* ve *aga* sözleri için Osmanlıca – Türkçe *afyón* ve *ağá* biçimlerine yer verilmiş, sözcüklerin kökeni konusuna (bu sözcükler için, *Yunanca* ve *Moğolca*) girilmemiştir.

Türkçe sözcüklerde kimi sesler, ses ikamesi yoluyla Lehçede bir ölüçüde değişmektedir. Örneğin, Slav dillerinde esasen bulunmayan *h* sesi burada *k*'ye dönüşür: Osm. *aşçı başı* ~ *ahçı başı* → Lehçe *akczy-baszy* /akçı başı/ (s. 40). *serkatly* /serkatlı/ “serhatlı, serhatten” (s. 238)

Osmanlıca aracılığıyla Lehçeye geçtiği düşünülen kimi Arapça sözcükler belki de bir başka yolla geçmiş olmalı. Örneğin, *Alkoran* “Kuran” sözü, Osmanlıcada ve Türkçede esasen “Kuran/Kur’an” şeklinde geçmektedir. Arapça harfitarifle (tanımlık) gördüğümüz *Alkoran* büyük bir ihtimalle bir başka yolla Lehçeye geçmiş olmalı (s. 42).

Çoğu Balkan dilinde gördüğümüz gibi Lehçede de bir hayli Osmanlıca ibare, çekimli kelime görürüz.: *Allah bilur*, *Allaha umanet*, *kralica gitti*, *selatiya dzamileri* /selatiya camileri/.

Dizinler: 289-303 arasındaki Lehçedeki Türkçe kelimelerin alfabe dizini ilk kez geçtikleri yıl da belirtilerek sıralanır. İkinci dizin Türkçe kelimelerin bugünkü Türk imlasıyla listesini içerir (s. 305-328).

Lehçe kaynakların titizlikle taranıp ele alındığı çalışma yazarın kendi kaleminden çıkan Türkçe bir özetle sona erer. Okuyucuların birinci elden bilgi almaları amacıyla burada S. Stachowski'nin kendi kaleminden çıkan özeti aynıyla veriyoruz (s. 329-330):

Polonya ve Türk milletleri arasındaki ilişkiler yedi asırdan daha eskiye dayanır. Lehlerin Türki milletlerden ilk karşılaştığı millet Tatarlardı. Bu da on üçüncü yüzyılda Lehistan Tatarlar'ın yaptığı akınlar sırasında oldu (1241, 1250, 1287/1288, 1293/1294). Lehlerin Osmanlılarla ilk karşılaşması ise Władysław Warneńczyk adlı kralın seferi (1444) ile Kazimierz Jagiellohczyk adlı kralın Türkler tarafından işgal edilen ve Lehistan'ın Doğu ülkeleri ile ticarî ilişkileri için çok önemli olan şehirleri (Białogród [Akkerman] ve Moldova'daki

Kilia gibi) geri almak için düzenlediği seferler (1485) sırasındaydı. Seferlerin başarılı olmamasına rağmen ilişkiler kuruldu. Bugüne kadar da barış havası içinde devam etmektedir. Diğer Türk milletleriyle Polonyalıların tanışma fırsatı daha sonra oldu: Yakutlarla on altıncı, on yedinci yüzyıllarda; diğerleriyle de on dokuzuncu yüzyılda.

Uzun yıllara dayalı ilişkilerimiz Lehistan'da ilk olarak Latince, daha sonra da Lehçe yazılmış olan eserlerde büyük izler bırakmıştır. Gittikçe gelişen Türk-Leh ilişkileri, Tataristan ve Osmanlı İmparatorluğu ile daha büyük, daha geniş bir ilgiye sebep oldu. Bundan da Türkiye hakkındaki Polonya yazmalarının konu çeşitliliği ortaya çıktı. .

Bu konular şöyle tasniflenebilir:

– Türk devletinin tarifleri (ordu, teşkilat, idare)

– İslam dininin tarifleri

– Diplomat vesikaları

– Türkiyedeki diplomatik elçiliklerin tarifleri

– Türkiye'den Filistine geçenlerin seyahatnameleri

– Dil ile ilgili eserler ve şiirler

– Lehistan-Osmanlı imparatorluğu ve Lehler-Tatarlar arasında olan olaylarla ilgili çok zengin edebi eserler.

Türkiye ile ilgili zengin Lehçe yazmaları, on dördüncü yüzyıldan başlayarak Polonya diline büyük Türkçe leksiğin akınına sebep oldu. Eski Lehçe yazmalarda yer almış olan Türkçe sözcüklerin hepsi çağdaş Lehçede bilinen ve kullanılan sözcükler değildir. Çoğu artık kullanılmaktan çıkmıştır, çoğu da hiç bir zaman günlük halk dilinde kullanılmamıştır. Bir çoğu da sadece tarihi eserlerde tevsik edilmiştir. Polonyalı okuyucu tarafından tanınmayan kültür olaylarının anlatıldığı Türkçe-Tatarca sözcükleri yazar, vatandaşlarına açıklamak zorundaydı. Bu sözcükler Fransızca "glose" denilen, bir yabancı dilden metne aktarılmış olan ve genel olarak günlük dile girmeyen kelimelerdir. Polonya-Türk dil temaslarının tarihi araştırmalarında bunlar çok önemlidir, özellikle de Türk ya da Tatar kelimelerinin Lehçede manaları belirtmek için.

Tarafımdan yazılmış ve bu tarzdaki ilk deneme olan "glose'ler sözlüğü" XVI-XIX yüzyıl Polonya metinlerine dayanarak hazırlanmıştır. Gelecekte bilim adamlarının çalışmamı daha zenginleştireceklerini ümit ediyorum. Sözlük içinde aşağı yukarı 1000 Türk "glose"u bulunmaktadır. Topladığım kelimelerin düzeni şudur:

Her kelime maddesi, biri Lehçe, öbürü de Türkçe olan iki parçadan ibarettir. Lehçe parçasında, metinlerden taranıp toplanan, tarihlerine göre düzenlenen örnekler (çeşitli fonetik varyantlar varsa "+" işareti ile birleştirilmiş), eski yazarların verdiği manaları ile birlikte yer almaktadır. İkinci, yani Türkçe parçası, Türkçe kelimelerin tarih ve kaynağına ait bilgiler veriyor.

Mehmet Ölmez
(İstanbul)